

Gereben Ferenc

Változatos vallási életutak – interjúk tükrében

Vallásszociológiai etűd András Imre SJ és Tomka Miklós emlékére

Bevezető gondolatok

Az olvasó jelen esetben nem szabályos tanulmányt, hanem egy olyan szöveg-együttest tart a kezében, amelyet voltaképpen az élet írt, és egy egyetemi szeminárium hallgatói jegyezték le;¹ nekem voltaképpen a szerkesztő szerepe jutott. A hallgatók azt kapták írásbeli feladatként, hogy egy olyan személlyel készítsenek mélyinterjút, akinek vallási élete – akár az állhatatosságban, akár a távolságtartásban, akár a keresésben – markáns jegyeket hordoz. Az interjúk 2011 novemberében és decemberében készültek.² Az interjúkat készítő egyetemi hallgatók a következők voltak: *Balla Imre, Bozsoki Dániel Róbert, Farkas Anikó, Gyöngy Ádám, Jónás Ágota, Kazamér Petra, Kiss Petra Dóra, Kovács Ditta Nikoletta, Kovács Gábor, Mag Veronika, Schneider Viktor, Szabó Adrienn, Szigeti Ákos, Szloboda Eszter, Urbán Márta*. Jóleső érzéssel állapíthatom meg, hogy a szeminárium minden hallgatójának munkája volt annyira tanulságos, hogy az alábbiakban részleteket találjon belőle az olvasó. Természetesen 16 esetlegesen összesodródott személy vallási magatartása nem tükröz semmiféle országosan reprezentatív tendenciát. Egyetlen, de nem lényegtelen tanulságuk, hogy ebben a 16 sorsban is jelen van fordulatokban és válságokban bővelkedő korunk vallási színessége és változatosága – a mély hittől az eltökélt ateizmusig, a történelmi egyházak hűségese tagjaitól a kisegyházak menedékkérőin át a Buddhához és Mohamedhez forduló keresőkig.

Szeretném röviden még megindokolni azt is, hogy miért az említett személyek emlékének ajánlottam ezt az összeállítást. Életművük méltatására nyilván nem alkalmas ez a hely, de szeretném megemlíteni néhány olyan, személyükhöz és munkájukhoz kötődő emlékeket, amely – közelmúltban bekövetkezett halálukon túl – itt is aktuálissá és indokolttá teszi nevük és alakjuk felidézését.

Dr. András Imre (1928-2011) jezsuita atya – a bécsi Ungarische Kirchensoziologische Institut (UKI) több évtizedes sikeres működtetése után – 1992-ben Budapesten lét-

1 A Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Karán meghirdetett Identitás, konverzió, vallási magatartás c. szemináriumot „Társadalmi tanulmányok” alapszakra 2011. őszén beiratkozott 2. és 3. évfolyamos BA-hallgatók vették fel.

2 Kivéve a 16. számút, amely 2012 tavaszán készült, és amelyet Jónás Ágota szakdolgozatából (Jónás 2012) merítettem.

rehozta az UKI társintézményét, a Kerkai Jenő Egyházzsociológiai Intézetet (ANDRÁS 2008:24). Ennek az Intézetnek 1997 és 2001 között én is munkatársa voltam.³ Első közös projektünk – „A vallásosság szociológiai típusai” munkácimen – 80 félstrukturált interjú készítése és elemzése volt, melynek során igyekeztünk minél plasztikusabb képet adni a különböző réteghelyzetű és felfogású emberek értékorientációjáról, hitvilágáról, valláshoz való (múltbéli és jelenlegi) viszonyáról, az egyházzról és a lelkészetről kialakított társadalmi képről stb. Végül a kutatás szerteágazó tanulságait az Intézet külön kiadványban tette közzé (GEREBEN 2003).

Az említett kutatásnak fontos ihletője volt dr. Tomka Miklós (1941-2010) kiterjedt vallásszociológiai munkássága, amely akkor, a kilencvenes években különös termékenységgel produkálta a magyarországi vallásosság helyzetét bemutató fontos reprezentatív survey-adatokat és azok nagyívű elemzéseit.⁴ Tomka Miklóshoz korai személyes kapcsolat fűzött,⁵ és később is igyekeztem figyelemmel kísérni vallásszociológiai tevékenységét.⁶ Főleg a vallásosság mértékét érzékeltető kategóriái érdekelték, amelyek akkortájt váltak a magyar tudományosságban közismertté és közhasználattá. (Arra a skálára gondolok, amely a „vallásos vagyok az egyház tanítása szerint” és a „vallásos vagyok a magam módján” item-ekkel kezdődött.) Különösen a „maga módján” kategória foglalkoztatott, amelynek választottsági aránya (öt előre megadott item közül egymagában!) az ezredfordulóhoz közeledve meghaladta az 50 százalékot, és amelybe feltevésem szerint nagyon eltérő indokokkal sorolták be magukat a válaszadók. Az említett Kerkai-kutatás során tehát azt éreztem elsődleges feladatommak, hogy a vallásossági skála zárt kategóriarendszerét az interjúk segítségével életszerűbbé és differenciáltabbá tegyem; hogy megmutassam, milyen fajta vélekedések, indoklások, magatartások húzódnak meg az egyes kategóriák mögött; és hogy ezek alapján például a túlméretezett „maga módján” típus milyen markánsan elkülöníthető altípusokra lenne bontható – a „egyháziasság” lazább formáitól a egyházellenes magán-vallásosságig (GEREBEN 1997; 1998). Tomka Miklós közben kísérletet tett a korábbi, inkább *nominalisnak* mondható skála helyett egy *ordinális* (a vallásosság mértékét fokozatosságában bemutató) skála bevezetésére, és elvégezte a régi és az új skála összevetését is (TOMKA 1998). Bár az új skála („kifejezetten vallásos”, „valamennyire vallásos” stb.) össztársadalmi szinten egyenletesebb megoszlást hozott létre, a későbbi vallásszociológiai kutatásokban nem tudott meghonosodni, és máig inkább a régi skála különböző változatait használják.

3 E korszak munkatevékenységéről, főbb kutatási témáiról és publikációiról lásd: ANDRÁS (2008:146-148).

4 Néhány azoknak az időeknek a publikációiból: TOMKA (1991), (1995), (1996), (1998); TOMKA-RÉVAY (1998); TOMKA-ZULEHNER (1999).

5 Közös pannonhalmi diákéveinkről a 65. születésnapjára összeállított kötetben mondtam el emlékeimet (HEGEDŰS-RÉVAY szerk. 2007:15-30).

6 Kevesen tudják, ezért tanúként megjegyzem, hogy Tomka – a vallásszociológia magyarországi elismertségéért folytatott szívós küzdelmének egyik állomásaként – 1981 elejétől 1982 derekáig, Blanckenstein Miklós krisztinavárosi kápláni lakásán egy szűkebb körű vallásszociológiai „szabadegyetemet” is működtetett.

Úgy vélem, hogy a következő szerény írás annak a régi – András Imre és Tornka Miklós által iniciált – Kerkai-kutatásnak a nyomvonalán halad, amelyről az imént szóltam. Abban, 80 interjúval a „hátam mögött”, kísérletet tehettem a vallási életutak főbb típusainak felvázolására, elkülönítve a hitben (vagy hitetlenségben) egy életen át *stabilan megmaradókat*; a kiábrándult *hitvesztőket*; a *megtérőket* (és „visszatérőket”); a vég nélküli *keresőket*; a „*bullámzó*” hitűeket, stb. (GEREBEN 2003:51-52) Ez az írás is vallási magatartástípusokat mutat be, de kisebb számú interjú, szűkebb szempontrendszer alapján és kevésbé elemző módon – ezért neveztem *étüdnek*. Az élet tárházából kiemelünk egy-egy emberi sorsot, illetve annak fragmentumait, hogy érzékeltessük: az emberek milyen sokféle módon kötik (vagy épp nem kötik) össze életüket a transzcendens dimenziókkal.

Akik „belenevelkedtek” a katolikus vallásba – „egyháziasság” egyházkritikával

A 16 interjúalany közül többen is úgy nyilatkoztak, hogy katolikus hitüket-vallásukat mélyen élék meg, és hogy ezt a hitet még a gyermekkorból hozták magukkal. Van közöttük egy szerzetes-pap, több „pázmányos” egyetemi hallgató, de középkorú, és sokat megélt idős emberek is. (Bár az utóbbiakat külön fejezetben fogjuk bemutatni.) A csoport – mint látni fogjuk – vallási értelemben sem teljesen homogén.

A 4. sz. interjúalany (21 éves egyetemi hallgatónő)⁷ vallásos elköteleződéséről – a típus legfontosabb jegyeit mintegy összegezve – a következőképpen nyilatkozik:⁸

Hogy kerültél kapcsolatba a vallással?

(...)Végül is a legelső emlékem, hogy templomba járunk. Kiskorom óta vittek a szüleim, és ez a legelső emlékem.

Tehát ez az életednek egy ilyen természetes velejárója, hogy vallásos vagy?

Igen.

Mit gondolsz, melyik kategóriába tudnád magadat besorolni: az egyház tanításai szerint vagy vallásos, vagy esetleg a magad módján?

Egyértelműen az egyház tanításai szerint. Soha nem szerettem azt a kategorizálást, hogy ki milyen mértékben tartja magát vallásosnak. Vagy vallásos valaki, vagy nem, de értelmetlen köztes állapotokat keresgélni. (...)

Gondolkoztál-e azon, hogy másoknak ez, hogy valaki vallásos, nem olyan természetes, mint neked?

⁷ A PPKE BTK anglicisztika szakos hallgatója.

⁸ Az interjúk szövegét *dőlt*en szedtük, ezen belül az interjúkészítő kérdéseit *félkövér*en is. Az interjúk szövegét csak szemelvényesen van módunk közölni, a kihagyott részeket zárójelbe tett három ponttal (...), az interjúalany be nem fejezett, elbizonytalanodó közléseit három ponttal jelöltük.

Igen, valamikor általános iskola 5. osztálya körül. Én elsőtől jártam hittanra, és folyamatosan rajzolódt ki bennem, hogy nem mindenki ilyen... (...) Mondjuk a legtöbb barátom ugyanúgy járt templomba, mint én.

Az imádság mennyire fontos az életedben? (...) Ez megnyugtató, vagy valamilyen természetes dolog? Nem furcsa, hogy általában válasz – klasszikus értelemben – nem érkezik vissza?

Igazából meg is nyugtat, meg általában meg szoktam köszönni a mai napot. „Olyan” választ úgy várok, hogy jön a holnap... (...) Persze ha probléma van, akkor azért imádkozom, hogy megoldódjon. Nagyon sokszor kapok úgy rá választ, hogy megoldódik. (...) Nekünk nagyon sokszor elmondták – mert egyházi iskolába jártam gimiben – hogy az Isten nem egy automata, hogy „bedobod, és akkor ezt kapod”... Tehát ha van egy problémám és nem oldódik meg, akkor Ő úgy segít, hogy (...) akkor nekem kell valamit tennem... Ha megoldódik, sem azért oldódik meg, mert én nem tettem valamit...

(...)

A te életedben történt-e valamilyen törés vagy megrendülés, kiábrándulás, ami miatt akár csak egy pillanatig is, de megrendült a hited?

Kiábrándulás nem... Amikor gimis voltam (...), akkor mindig, minden héten jártam misére. Amikor eljöttem egyetemre, akkor is fontos maradt, de egyre többször marad el az, hogy elmenjek misére, pedig ez fontos volt. Jelenleg is így van, hogy sokszor kimarad. Ezen gondolkoztam is, hogy miért van. Néha lelkiismeretfurdalásom is van amiatt, hogy nem mentem el, de sokszor meg nem érzem úgy, hogy most nagyon el kellene mennem, és otthon maradok, de remélem, ez majd változni fog. (...)

A 14. sz. interjúalany (ugyancsak egy 19 éves egyetemi hallgatónő)⁹ hasonló gyermekkori vallási szocializációról számol be, kiegészítve a korosztályi vallásos közösségek hangsúlyosabb említésével:

Nagyon szép gyermekkorom volt, egy nagy, boldog családban nőttem fel... A vallás az pedig nekem nem egy választott dolog volt, ha lehet így mondani, hanem beleszülettem egy ilyen környezetbe, ahol a szüleim vallásosak. Már őket is vallásosan nevelték. Ezért már kicsi korom óta természetes volt, hogy óvodában is hittanra jártattak, és templomba is jártunk, úgyhogy ez nekem ilyen teljesen természetes dolog volt, kiskorom óta. (...)

Ezek szerint akkor mondhatjuk úgy, hogy a vallásosságod határozza meg az értékrendedet?

Többnyire igen, a vallásosság határozza meg. Ez egyre inkább így van, ahogy nőök, egyre inkább ez az, ami az életemet meghatározza. Azt hiszem, mindent e köré építtek

⁹ A PPKE Információs Technológiai Kar bionika-szakos hallgatója.

fel. Ahogy egyre idősebb vagyok, egyre több olyan dologgal találkozom, amiket, hát... ha nem is meg kell ítélnem, de valahogy véleményeznem kell, vagy nem is tudom... Ilyenkor általában, ha nem is tudatos ez teljesen, de a vallásos értékeket követem. Próbálok minden embert úgy elfogadni, ahogy van, (...) Megpróbálok jó ember lenni, de ezt sem csak a vallásosság miatt, persze... Mert egy nem vallásos ember is lehet nagyon jó ember, természetesen, csak nem is tudom... ez egy bonyolult kérdés. De megpróbálok úgy élni, hogy ne legyen idegen az Isten a kapcsolataimból, meg az életemből. (...)

Meg tudod fogalmazni, hogy milyennek képzeled Istent?

Ez azért nem egyszerű kérdés... Nem tudom... Egy kisgyereknek, így az óvodás vagy kisiskolás korban az istenképe az valahogy úgy alakul ki, amilyen mondjuk a színezők alapján... ahogy ott próbálják ábrázolni. Aztán ahogy növünk, ez úgy azért változik. Már nyilván nem egy ilyen szakállas öregembernek képzelem el, hanem így nem is tudom... nem egy kézzel fogható, hanem valahogy mindig körülöttünk van. A másik emberben is meg lehet látni... szerintem. Tehát ez így folyamatosan alakul, legalábbis nálam... formálódik. (...)

Említetted már, hogy ez a vallási közösség, ami téged körül vesz, ez nem csak a családoból, hanem a baráti körödből is áll.

Igen, igen. Alapvetően sok, meg sokféle ember vesz körül. Vannak persze nem vallásos barátaim is, de a legrégebbi, legjobb barátaim a régi hittanos barátok. Igyekezünk közös programokat csinálni, amilyen gyakran csak tudunk, bár ez már azért egyre ritkábban sikerül sajnos. De például minden nyáron eljárunk egy ilyen vallási ifjúsági találkozóra.

Milyen találkozó ez?

Minden évben nyáron van egy rendezvény Egerszalókon, ahol körülbelül ezres nagyságú létszámmal vannak velem egyidős vagy nálam pár évvel idősebb fiatalok, akik ugyanígy vallásosak. És ez úgy... úgy nem is tudom ... kicsit ilyen felemelő, vagy nem tudom.. jó érzés, hogy mindenki azért van ott, amiért én is. És hogy van egy teljesen fix közös pont, az Isten és a vallás. Illetve most nyáron volt szerencsém augusztusban eljutni a madridi ifjúsági találkozóra, ahol közel kétmillió fiatal volt. Ez eléggé meghatározó az eddigi életemben...

A 13. sz. interjúalany (20 éves egyetemi hallgatónő)¹⁰ a vallási mintát nem a szüleitől, hanem a nagymamájától vette át, de az sajátos módon később átsugárzott a szülőkre is. Bár szokványos értelemben erősen vallásosnak mondható, szükségesnek érzi annak hangsúlyozását, hogy „én inkább hívő vagyok, nem vallásos”. Ez persze felveti az egyházhoz való viszony kérdését is.

(...) Szerintem a nagymamámnak nagy szerepe van abban, hogy én vallásos vagyok. Ő így eléggé benne is volt (...) ilyen harmadik rendben...

10 A PPKE BTK hallgatója.

Ő vitt esetleg templomba is?

Ő igen, igen, meg a dédi is. (...)

És ekkor alakult ki a te életedben is?

(...) Nekem úgy mindig olyan egyértelmű volt, hogy van Isten, és jártam hittanra még alsóban, és akkor elkezdtem járni egy katolikus suliba, azt is így ötödiktől, és akkor én úgy szépen elkezdtem eljárogatni misére, de ez otthon úgy nem volt fontos. És aztán anyukám egyszer-kétszer eljött velem, aztán egyre többször eljött velem. És akkor voltak otthon ilyen zűrök, hogy apa különköltözött egy évre és ... és hát őt mindig érdekelték ilyen természetfeletti dolgok, de inkább ilyen agykontroll, meg ilyen meditáció, meg ilyenekkel foglalkozott. És akkor ebben az egy évben megismertek egy 84 éves jezsuita papot, aki, hát aki csodákat tett [nevet]. És akkor, akkor apukám is így tök jól lett, meg anyukám is, mind a ketten, és ilyen dolgokkal foglalkoztak, meg így Istenhez közelebb kerültek, és akkor utána újra összejöttek... És azóta (...) eléggé sokat számít abban, hogy boldog, nagyon boldog, meg összetartó a családom. (...)

Arról szeretnék kérdezni, hogy hogyan jön elő a vallás a mindennapjaidban. Szoktál-e például imádkozni?

Igen.

És ez hogyan zajlik?

Elég változatos módokon, hát mit tudom én, akár ha a buszon megyek, egy kicsit becsukom a szemem, és akkor beszélgetek Istennel, vagy olvasom a Bibliát, az is általában így nálam van egy ilyen kis Biblia, és akkor előveszem, és akkor csak úgy hagyom, hogy nem tudom, úgy menjenek a gondolataim. Meg leülök és... [gondolkodik] nem tudom, erről nehéz beszélni. [nevet] Hát... hát úgy van, amikor csak ilyen beszélgetés jellegű, és van, amikor meg csak hagyom, hogy így Isten szól hozzám... (...)

El tudnád mondani röviden, hogy mit jelent számodra a vallás?

Én mindig úgy gondoltam, hogy én inkább hívő vagyok és nem vallásos, mert hogy ezt olyan túl formálisnak gondoltam. De hogy ez, hogy vallásosság: hát hogy megvallom, hogy Istenhez tartozom, vagy hogy Isten fontos. Hát ez, hogy az emberek előtt ezt megvallom, és felvállalom.

(...) Szerinted milyen szerepe van a vallási életben az egyháznak?

Hát hogy összefogja az embereket... Hát meg ad egy formális keretet, ami azért szerintem fontos...

Formális keret alatt mit értesz?

Hát például, hogy minden vasárnap kötelező a mise az egyház szerint... Hát hogy ott inkább ilyen formális dolgok vannak, és hogy szerintem az is kell az elmélyüléshez... Hát nem tudom pontosan... (...) Hát szerintem a véleményalkotásban is elég nagy szerepe van az egyháznak. (...) Hogy mégis van egy pont, amihez tudsz viszonyítani...

Mitől lesz jó egy egyház?

Hát hogy élő közösség van, és nem csak úgy elmennek egymás mellett az emberek, és leülnek egymás mellé imádkozni.

Te ilyen közösségbe jársz?

Én eljárók ilyen közösségbe is, de ahova misére járok, ott nem ilyen...

Érdemes felfigyelnünk arra, hogy a rendszeres vallásgyakorlók (úgy is mondhatnánk, hogy az „egyházias” vallásosság) eme belső köreiben is az egyházi szervezet képe bizonytalan, talán azt is mondhatnánk: kissé idegenszerű. Hozzátehetjük, hogy e körökből több kritika is elhangzott a katolikus egyházat illetően. Korábban már idézett 4. sz. interjúalanyunk (21 éves egyetemi hallgatónő) például ezt mondta:

Kevesen járnak templomba, azt én is látom. Ahol élek, ott ismerek 4-5 papot, és abból egyetlen egy az, akihez szívesen járok, maximum kettő. A többi nem. Úgy érzem, hogy úgy prédikál, hogy az egy kicsit felületes, hogy „mutassuk meg magunkat, hogy most itt vagyunk”, de ennek nem ez lenne az értelme. A papoknak is másoknak kellene lenniük. (...)

Azon is gondolkodtam, hogy szerintem itt lenne az ideje annak is, hogy eltöröljék a cölibátust. Sokszor hallottam, hogy nem tudna teljes mértékben foglalkozni a híveivel, hogyha családja lenne. Ezt nem tartom valószínűnek. Nekem nagyon sok osztálytársam volt, aki azt mondta, hogy ő nagyon szívesen elmenne papnak, ha lehetne családja. Ez olyan akadály, hogy szerintem sok értékes embert vesz el. Több helyen ez működik. A reformátusoknál is van. Nem hátráltatja a lekipásztort az, hogy a munkáját végezze úgy, hogy van családja. Sokszor talán hitelesebbek is tudnának lenni. Az emberekben megfogalmazódhat, hogy miért a pap készíti fel őt a házasságra, amikor neki nincs is semmilyen kapcsolata, tapasztalata valakivel.

Az eddig még nem idézett 21 éves férfi egyetemi hallgató¹¹ (1. sz. interjúalany), akinek gyermekkori vallási szocializációja sajátosan alakult (édesapja családja mélyen vallásos, édesanyjáé viszont kifejezetten vallástalan volt), szintén szembesült egyházzal kapcsolatos kérdésekkel.

Mit gondolsz, mi az, ami pozitív a katolikus egyházban?

Nem baj, ha leszűkitem a saját vallási közösségemre, az otthonira?

Nem, nyugodtan, kíváncsian várom!

Úgy fogalmaznék, hogy amikor például elmegyek templomba, vagy amikor édesapám családjának körében vagyok, akkor úgy érzem, hogy odatartozom. Nagyon fontos

¹¹ A PPKE BTK pszichológia szakos hallgatója.

számomra ez a valahová tartozás érzése, hiszen oda bármikor bevihetem a problémáimat, meg tudom beszélni azokkal a papokkal, akikkel jóban vagyok. Azt is el kell mondanom, hogy régebben, még általános iskolás koromban, jártam nyaranta vallási táborokba, ahol nagyon erős volt a közösség ereje, és ennek hatására kialakult egy baráti közösség velük, ami mind a mai napig tart. Velük is bármikor beszélhetek, mindig segítenek. Ez természetesen kölcsönös, elmondható, hogy talán a legfontosabb közösség, akikre számíthat az ember.

(...) Gondolom szerinted is vannak a katolikus egyháznak hibái, negatív tulajdonságai.

Természetesen, mint mindegyiknek. (...) Egyrészt a református és evangélikus vallás előnye, hogy nincs cölibátus. Szerintem ezt a katolicizmusban is el kéne törölni, így lehetne sokkal fogékonyabbakká tenni a fiatalokat arra, hogy a papi hivatást válasszák. Nyitni kell a fiatalok felé, hogy bármennyire is nagy áldozatokkal jár, ne utasítsák el ezt az életpályát. (...) Továbbá, szerintem túl merev, túl szigorú a katolikus egyház. Ez most pont aktuális egyébként. Unokanővéremmel jöttünk vissza Pestre ma, és vele beszélgettünk erről. Ő például szeretne részt venni egy pszichodráma csoportban. Ő fél attól, hogy ez túl ezoterikus, és attól tart, hogy olyan dolgokban venne részt, olyan dolgokat tudna meg, amelyet a katolikus egyház nem támogat.

Ha jól sejtem, akkor unokanővéred apai ági rokonod.

Igen, mélyen vallásos ő is, ezért tart ettől, hogy mi lesz, ha részt vesz egy ilyen csoportban...

Eddigi interjúalanyaink fiatalok voltak. Alábbiakban megismerhetjük egy negyvenes éveit végén járó lengyel (lazarista) szerzetespap (11. sz. interjúalany) rövid pályafutásának főbb állomásait, aki 1992 óta Magyarországon végzi szolgálatát. Krakkóban született. „A kommunista rezsimben nőttem fel, a (plébániákon tartott) hittanórák ilyen oázisok voltak: a szabadság, a véleménynyilvánítás, a beszélgetés oázisai. Nem csak hittanról tanultunk, hanem mindenről, ami ide tartozik: világnézet, történelem.” A fiatal diák itt hall az iskolában tabutémának számító katyni eseményekről is. A papi pálya mellett a fő inspirációt a beteg, fogyatékos gyerekekkel való foglalkozás vágya jelentette.¹² Pappá szentelésekor „az ember megkapta a küldetést a világ megszentelésére és evangelizálására, egyfajta szent hatalom...” A rendi általános főnök felkérte a lengyel lazaristákat, hogy segítsék a magyarországi lazarista munkát. Azóta a Pázmány Péter Katolikus Egyetem egyik kollégiumában dolgozik nevelőtanárként.

¹² A Páli Szent Vince által a 17. században alapított szerzetesrend fő feladatának mindig is az elesettek, a testi-leki szegények gondozását tekintette.

Régi idők tanúi – megszenvedett vallásosság

Korábban említettem, hogy az időskorú, önmagukat ugyanakkor kifejezetten vallásosnak tartó interjúalanyok sorsát külön fejezetben mutatjuk be. Beszédes sorsok ezek, kár, hogy csak felvillantani tudjuk egy-egy állomásukat. A 80 éves asszony¹³ (7. sz. interjúalany) élete az oroszok bejövetelével kezdődő világ szinte valamennyi traumáját (2. világháború, svábüldözés, felvidékiek betelepítése, kuláküldözés, téjeszesítés stb.) magában hordozza, tragikus megpróbáltatásai közepette végig erős hite jelentette a lefontosabb kapaszkodót.

Akkor először arra szeretném kérni, hogy meséljen az életéről és a gyermekkoráról!

Hát nekünk egy nagyon szép gyerekkorunk volt! Addig, ameddig nem jöttek be az oroszok... Az apukám egy földművelő családból származott, nyolcan voltak testvérek, de a nyolc közül, mivel ő volt a legidősebbik, tudod, öneki kellett elvállalni a földet, és homokot szállítottak így a vasgyárba, tudod, formának... A többiek mind tanultak. (...) 120 hold földünk volt. (...) Nekünk nagyon jó gyerekkorunk volt. (...) Nem kaptunk ebédet, ameddig nem imádkoztunk. (...)

De mikor az oroszok bejöttek '45-ben, az apukánk öngyilkos lett... [Nagy hallgatás]. (...) Apukánk azért lett öngyilkos, mert elvitték a lovakat, és nem tudta azt a homokot arra az időre leszállítani, tudod. És bezárták volna. Inkább ezt vállalta, itthagytott ötünket. (...)

Akkor megjöttek a Csehszóból kitelepítettek (...) a hosszúházba, és minket átraktak volna a szomszédba, egy pincelakásba. És mikor az ötünket meglátták, és látták, hogy ott hátul az állatok az istállóba... Azt mondja anyukám: mi itt nem pakolunk ki. (...) Úgyhogy maradtunk a nyári szobába, és a konyhába, és ez volt úgy novemberbe, és tavasszal már ez a bizonyos G... vett magának Tahitótfalun, fenn a hegyen egy házat. (...) De papírba meghagyta a tanácsnál, hogy ő nem mond le, ennek a háznak a jogáról, mert tudta akkor, hogy minket kiraknak onnan. Soförnek ment a gróf úr. Egy fia maradt neki Csehszókba. Te, az minden hónapban jött, és kérdezte, hogy van-e szüksége valamire az anyukáknak. (...)

Akkor mi, hogy befejeztük a középiskolát, mert jól tanultunk, akkor elmentünk Cinkotára, hát óvónő szerettem volna lenni, meg egy nővérem. El is mentünk mi Cinkotára, a nővérem másodéves, én voltam elsőéves. Egyik óráról a másikra bejöttek, és kizártak minket az iskolából. Na mit gondolsz mi volt a bűnünk? Kizsákmányoló kulák sarja nem tanulhat! Akkor nem kaptunk sehol munkát. (...)

13 Pilisi sváb asszony, római katolikus.

Akkor a padlásokat letakarították. (...) De a Jóisten soha nem hagyott el, ezt akartam kihozni belőle. Úgy képzeld el, jöttek, hogy (...) a búzát, a padlásról letakarítsák, ez egy kriminális időszak volt. Teli volt a padlásunk búzával... (...) Egy P. nevezetű párttitkár jött, és egy kimondottan vörösvári sváb. Tudod, mit mondott? Na, megálljatok! Ezeknek a kölyköknek nem lesz úri módjuk! (...) Úgy képzeld el, hogy ami volt a ládákba, azt a cuccot mind be... Vörösváron, ahol van a bank, (...) ott volt a begyűjtő. Akkor azt mondták, hogy hombár. És amikor odaértek, akkor azt mondja, hogy: csak nem gondolod, hogy én fogom bevenni? Majd én a válladra dobom a zsákot. Úgy dobta a vállára az anyukámnak, hogy megcsúszott, (...) és szilánkokra tört a térdkulcsa. Akkor még nem volt mentő, akkor kocsira föl azt a beteget, és ez a P. nevezetű elment vele a Margit kórházba. (...) Azt mondta a P.(az orvosnak): erre úgy vigyázzon, mert ezt a beteget innen Kistarcsára visszük a gyűjtőbe! Hát azt mondja: kötve hiszem, mert nem szállítóképes. (...)

Tudod, az élet annyi sok nehézséget hozott. (...) Nem mondom, hogy könnyű volt, mert akkor hazudok. A Jóisten mindig annyi erőt adott, mikor azt hittem, hogy tovább nem megy, akkor jött... Férjemet nem engedték le a bányába addig – pedig aknás volt – amíg nem írta alá, hogy a térszbe beadjuk a földet. Én nem kaptam azért munkát, mer nekem ott volt a föld. Kelllett vállalni, de akkor, abból nem tudtál megélni. Én elmentem akkor dolgozni, és vállaltunk hat hold földet külön. Mily keserves volt három műszak után még kapálni menni, de mondom, megint megsegített a Jóisten... (...) '54-ben férjem lenn maradt [a bányában] a vízbetörésnél! Az utolsó volt, aki kijött. Hat hónapos [terhes] voltam. Itt született meg a fiam koraszülöttnak. Én idegileg úgy kiborultam, hogy innentől (...) négy évig nem tudtam járni. S utána jött egy ilyen elhatározásom, hogy én megyek dolgozni, és ez segített rajtam. (...)

Ha úgy veszem, nem is volt olyan nehéz sorsunk. Dolgozni kellett, és összetartottunk. A mai napig öten vagyunk, de úgy összetartunk, és tudod, az sokat (számít). És tudod: hit nélkül ezt nem lehet megcsinálni! Én ezt merem bárkinek mondani, hit nélkül nem megy semmi... Ha nem hiszel, akkor nem tudsz reménykedni. Akkor csak gyűlölet van, egyik a másik után. És aki nem tud megbocsájtani, az a legutolsó, ezt én azért mondom neked, mert én ezt már mind átéltem...

Az előbb megszólaló asszony kortársa, a 81 éves férfi¹⁴ (9. sz. interjúalany) életpályája kevésbé sorsverte, sőt az interjúalany végül téveszelnök meg párttag is lett, de szintén sok nehézséggel kellett szembenéznie, és a paraszti családból hozott vallásosságát – beosztása miatt – a rendszerváltozásig rejtegetnie kellett. Az interjú segítségével némi képet kapunk a szabadparaszti életpályákat szétroncsoló téveszítésről, amely ugyanakkor egyes tehetséges, tanulmánygó gazdáknak (ha az Isten mellett a császár-

14 Nógrád megyei férfi, római katolikus. Az interjúkészítő az unokája volt, ez indokolja az interjú tegező formáját.

nak is megfizették a kellő „adót”), karrierlehetőséget is adott. Az interjú abban is segíti az utókor olvasóját, hogy a kommunizmus világáról ne csak sematikus, élesen elhatárolódó kategóriákban (elnyomó, kollaboráns, áldozat stb.) tudjon gondolkodni.

Azzal szeretném kezdeni, hogy egy kicsit mesélj magadról!

(...) *Paraszt családba születtem. (...) A háború az nagyon meghatározta az életemet, ugyanis nagyon korán kellett kezdeni a mezőgazdasági munkákat, mivel édesapám sokszor volt katona. (...) Magam ilyen tizenéves korról kellett a gazdaságot irányítani, dolgozni, mindent. És ez még nem volt elég, (...) a kincstárnak, tehát az államnak bizonyos mennyiséget be kellett szolgáltatni búzából, lovas fogattal menni kellett forspontba. (...) Bevezették a jegyrendszert, cukor, aztán szappan... Tehát ami a házhoz volt szükséges, azokra megkaptuk a havi jegyet, és úgy élhettünk belőle, hogy be kellett osztani. (...)*

És akkor ugye megjött az úgymond fölszabadulás, tehát átvonult rajtunk. Mert nálunk háború nem volt, egy éjszaka olyan tömeg vonult át az udvarunkon, hogy nem tudom, hogy hány ezred lehetett... Az udvarba ugye akkor még nekünk volt állatállomány is, és amikor jött ott az ágyús, a tüzérség, akkor kinyitották a disznóolat, kivitték a disznót, leszúrták és felpakolták. Nem kérdezték, hogy lehet-e vinni. (...)

Csak átvonulás volt, de lőttek. (...) Joachim bátyáékhoz is betalált az akna, és pontosan az ambit, (...) és abba agyonvágta Joachim bátya feleségét, Eta ángyot. Úgyhogy a két kisgyerek mihozzánk került. Mi neveltük fel Jóska bátyát és Irén nénit, egészen '47-ig, amíg Joachim bátya hazajött fogságból. Addig mi gondoztuk az ő földjét is, állatait is, tehát mindent megtartottuk neki, amit csak meg lehetett...

(...) Amikor '47-ben bejött a Rákosi- rendszer, az még sokkal rosszabb volt, mint a háború alatt is, mert felülről megmondták, hogy mit kell termelni, és mennyit kell abból beszolgáltatni, tehát be kellett adni díjmentesen. (...) Ha valakinek volt fölöslege, azért lehetett volna pénzt kapni, de hát olyan ember szinte nem volt, akinek többlete volt. (...) Ez ugye elment '51-ig, és '51-be már behívtak katonának, és akkor apámék is be kellett, hogy lépjenek a szövetkezetbe. (...) '53-ba, mikor leszereltem, akkorra már kilépett papa (...), és akkor kihozták a lovas fogatot, kiadták a földet, de nagyon gyenge minőségű földet adtak, tehát azt nem mondtam az előbb, hogy 1950-be elvették a földünket, illetve elcserélték a földünket, nekünk a földünk a lakás mellett volt, (...), ott volt, az ajtóból kiléptünk, és már mehettünk a földre... Viszont amit kaptunk ezért a földért, az meg két kilométerre volt. (...)

54-ben meg is házasodtam. '56 után után megszűnt a beszolgáltatás, megindult az életünk '59-ig, aztán ami megindult, azt kellett elhagyni és feladni a termelőszövetkezettel. (59-ben) be kellett lépni a termelőszövetkezetbe önkéntességi alapon, úgy, ha nem jössz, akkor viszünk. (...) Beléptem... (...)

És akkor jött tulajdonképpen a gond. Mert én szabadgazda voltam, tudtam, hogy mit akarok csinálni, (...) a földem rendbe volt, az a rossz föld is rendbe volt, (...) jó volt a termés, és akkor ugye mikor beléptünk, először meghagyták a lovat, utána összevonták, bevitték T-ra, és menni kellett oda fel dolgozni. Megmondták, hogy mi kell csinálni. (...) Cselédség volt (...) tulajdonképpen. (...) Nagyon meguntam, hogy nem a magam gazdája vagyok, szóval nem ment. És ez egy jó év, másfél év után jött egy lehetőségem, hogy elmehessek iskolába, az elnök hozzájárult, és keresztapádtól megtudtam, hogy a képesített könyvelői iskolába hogy lehet jelentkezni. (...)

Akkor meg már én könyvelő lettem, rendbe tettem a könyvelést. (...) És akkor abba az időbe már (...) bevezetésre került, hogy a szövetkezeteket összevonják. (...) A következő évbe én már mint kihelyezett szakember dolgoztam C-en. (...) Megalakult a párt is. (...) Tulajdonképpen attól kezdődött az, hogy központilag is figyelték az embert. Tehát, amikor már anyádék nagyobbak voltak, mondjuk olyan '64-'68 körül, akkor egyszerűen olyan, hogy misére járni ha mentünk, akkor G. S., P. V. (...) figyelték az embert, hogy megyünk-e. A bérmlást is meg a gyónást is úgy kellett megoldani, hogy megtudtuk, hogy hol lesz bérmlás, és akkor oda elmentünk a keresztszülőkkel együtt, és akkor teljes titokba, otthon nem tudott róla senki, a faluba se tudott senki, hogy mi mi hova megyünk meg minek. (...)

'62 szeptemberébe beiratkoztam már a szécsényi szakközépiskolába. (...) Négy év alatt megszereztem a technikus végzettséget. Utána vezetőképzőre kellett járni Budapestre. (...) Akkor el kellett végezni az egyéves pártiskolát, attól függetlenül, hogy nem voltam párttag, járni kellett mint vezetőnek. (...) Az érettségi után (...) elvégeztem a mérlegképes könyvelői tanfolyamot, és akkor nem csak üzemgazdász, hanem elnökhelyettesi beosztást is kaptam, és az egész beruházást, mindent én csináltam a szövetkezetbe, viszont ezeket a munkákat szerettem, élvezettel csináltam. (...)

1970-re oda jutottam, hogy már be kellett lépnem a pártba, mert annyira foglalkozott a párt a személyemmel. (...) A pártgyűléseken ott lehettem, és akkor már nem tudtak bántani. (...)

A megye eldöntötte, hogy tsz-elnöknek kell lennem. (...) Elindultam a rendes tsz-elnökségen, és tettem, amit tenni kellett. (...) A harmadik évben, mikor én voltam a tsz-elnök, kiváló lett a szövetkezet, a következő évbe úgyszintén. (...)

Arra lennék kíváncsi, hogy a gyerekek bérmlálkozása meg a kereszttség fontos szerepet játszott, hogy meglegyen, az életetekben?

A vallás mindig fő helyen volt az életünkbe. Akár a nagymamádéba, akár az enyémébe, mi jártunk templomba, gyónásra, áldozásra, bérmlálásra, és a gyerekeket is mind a kettőt kereszttségbe, bérmlálásba és keresztényi nevelésbe részesítettük. Én ma is ezt nagyon fontosnak tartom, egyik a legfontosabbnak, ha nem a legfontosabbnak tartom. Én ma is hívó, igaz, nem mindig templomba járó, de a lakáson lévő szertartásokat ha

csak egy lehetőség van rá, minden alkalommal megnézem, meghallgatom. Szentmisét, egyéb vallással kapcsolatos dolgokat...

(...) Azt nem mondom, hogy vezető voltam a vallásnál, csak magamnak szerényen, a magam életét éltem vallásosan, istenhívőn. Ennekem egy zsoltár sokkal szebb, mint egy másik ének, egy nóta, vagy mit tudom én. (...) A gyerekek nem járhattak hittanra, másik paphoz kellett eljárniuk, hogy az áldozás és a bérmlás meglegyen, szóval még azt is nehéz volt intézni, de úgy gondolom, hogy a gyerekeimnek ez a nevelés fontos volt.

Szüleiktől vallásos nevelést kaptál?

Ők is nagyon vallásosak voltak, mind a kettő római katolikus volt. Sőt a nagyszüleim is. Velük még Szentkútnál voltam pünkösdkor. Szóval teljesen ilyen környezetben nőttem föl. Igaz, hogy sok nehézségen át kellett mennem, meg tényleg sok munkát kellett elvégezni, amiről a maiak már nem is gondolnák. (...) Én úgy érzem jól magam, hogyha a családommal vagyok, nem teszek másokkal rosszat, és jót tudok tenni valakinek. (...)

Összességében azt kell elmondanom, hogy teljes volt az életem, annak ellenére, hogy néhol nehéz volt az az időszak...

„Én az anyag örökkévalóságában hiszek”

Idősek és fiatalok kifejezetten vallásos csoportja után nézzük meg a másik pólust, amely jelen esetben minden vallás materialista szemszögből történő elutasítását jelenti; de amely – mint látni fogjuk – mentes minden „egyházüldöző” attitűdtől, és van benne bizonyos fokú megértés és érdeklődés a vallások és a vallásosság iránt. 10. sz. interjúalanyunk (48 éves férfi¹⁵, akit az interjúkészítő „magával ragadó személyiségként” ír le) világnézete kialakulásáról a következőket mondja:

Ön meg van keresztelve?

Hogyne, én görög katolikusnak nevelődtem úgy tizenéves koromig. Viszonylag szigorúan fogtak.

A szülei vallásosak?

A nagyszülők különösen azok voltak, akikkel együtt éltünk 10 éves koromig. Anyám igen, (...) de apám totál ateista szerintem. (...)

Mit jelent Ön számára a vallás?

Minél jobban korosodom, már szerintem elértem azt, hogy teljesen ilyen kulturális szokásnak veszem. Nyilvánvaló, hogy a világon mindenki, aki vallásos, annak ez egy megnyugvás. Számomra effektív a vallás az egy ilyen történelmi velejárója az életnek.

¹⁵ Inगतलंकözvetítő, kétgyermekes családja van, a budapesti agglomerációban élnek.

Nekem semmit nem jelent a vallás. Annak ellenére... Irigylem az embereket, hogy ez kiteljesíti a lelki életüket...

Úgy veszem ki a szavaiból, hogy egyáltalán nem tartja magát vallásosnak.

Ebben nőtem fel, de annyira a materialista szemlélet lett úrrá rajtam. Én abban hiszek, hogy az anyag az örökkévalótól fogva létezik. Ettől lesz valaki materialista, ha ezt vallja. Vagy azt mondják, hogy az anyagot valamilyen szellem, isten – legyen keresztény vagy bármilyen – teremtette. Tehát az anyag teremtdött, ez van az idealistáknál. A materialistáknál meg öröktől fogva létezik. Az anyag létezése abból fakad, hogy állandóan mozog. Engem, nem tudom miért, de valahogy a kevés tanulmányaim során ez a mozgás fogott meg. Nagyon e körül vagyok... (...) Szerintem az ember az, aki istenség, tehát öbenne testesül meg az, amiről azt gondoljuk, hogy van: egyetlen egy Isten. Ahogy öregszem és korosodom, egyre nagyobb meggyőződéssel mondom ezt. (...) Nekem a vallás a tömegek számára egy kidolgozott programszerű meditáció. Életszabályokat mond; milyen légy, hogy viselkedj, tehát megszabja. Nagyon rossz dolgokat nem mond az embereknek. (...) Magamban szentül meg vagyok győződve, hogy az anyag az van, s ez mozog.

Minden vallási irányzattól elzárkózik ezáltal?

Én egy kalap alá veszem őket. (...) A muszlim hitvilágú ember általában vadul, de kezdjük a zsidó vallással, melyből a monoteista vallás építkezik. A zsidó vallást Jézus Krisztus megreformálta, jött a keresztény katolikus vallás. Azt reformálta Luther Márton és csapata. És innentől kezdtek ezek az irányzatok kibontakozni. Úgy tűnik, hogy egyre emberibbé válnak a vallások, ha már csak a megjelenését is nézed. (...) Egyre élhetőbbé tették a vallásokat. (...) A történelmi egyházakban vannak hiányosságok. Nézd meg, a katolikus egyház úgy kullog... Már csak a fogamzásgátlással küzd szinte. Utána egy-két évszázad, és lehet, hogy elfogadja a homoszexualitást is stb. Az ember próbál egy kicsit mindig utána menni, mert ha nem, akkor elpártolnak tőle. (...) Engem nem taszít a vallás, csak nem tudok vele mit kezdeni. (...) A vallás nagyon jó dolgokat próbál közvetíteni. Egy kicsit úgy mondom, hogy a nagy tömegeknek. Egy gondolkodó, mélyebb vagy dilisebb embernek, mint én, ez kevés. (...) Én az anyag örökkévalóságában hiszek!

Vegyes házasság – pozitív és negatív felhangokkal

A vallási vegyes házasságra két példát mutatnak az interjúk. Az egyik – nem viták nélkül, de – jól működik, pedig meglehetősen nagy távolságot (keresztény-muzulmán kultúrát) köt össze; a másik házasság, amely katolikus és református (valójában vallásos és nem vallásos) fél között létesült, már felbomlott. (Az interjúalany elbeszélése szerint

elsősorban vallási okokból.) Vegyük górcső alá először a nagyobb „feszítvű” házasságot, amely egy 45 éves evangélikus felekezeti angoltanárnő (2. sz. interjúalany) és egy 40 éves palesztin muzulmán mérnök között létesült.

Mesélnél nekem a vallásodról?

Evangélikus keresztény családból származom, erősen vallásos anyai oldalról, ami annyit jelent, hogy minden vasárnap elmentünk a templomba. (...) És ugye megtartottuk a keresztény ünnepeket, engem is vittek konfirmálni. (...) Aztán jöttek a gimnáziumi évek, 17-18, amikor az ember revizionálja azt, amit beléverték, ha éppen úgy alakult. És ilyenkor az ember megpróbál körbenézni, jobbra, balra, hogy én ezt kaptam, de ezen kívül még mi van. Na, ez történt nálunk is, az ember körbenézett, amennyire lehetett, a Koránt elolvastuk, meg akkor jött be a Hare Krisna, Hare Krisna buli ment az utcán... (...)

Meg hát én külföldieket tanítottam évekig, mindenféle nációkat, Ázsiából, Közel-Ázsiából, Messze-Ázsiából, minden, ami volt, tehát nekem annyira nem volt idegen az a felállás, hogy vannak mások is, mint fehér keresztény emberek. (...) Na, a lényeg annyi, hogy az én férjem (...) 17 évesen került ide, tehát nagyon sok hatás érte, (...) ami kérdőjelek irányába vitte el. Nem a vallását kérdőjelezte meg, mert azt a mai napig hiszi és tartja. (...)

Vannak, illetve voltak-e vitáitok a vallásotokból eredően?

Hogy voltak-e vitáink? Hát hogyné! Bár azért mondom, hogy ő kellőképpen európai, tehát azért a felnőtt férfikorának nagy részét Európában töltötte, tehát amikor mi összeismerkedtünk, én kijelentettem, hogy nem vagyok hajlandó kendőt hordani, se semmi ilyesmit. Ő ezt el is várja tőlem, mert azt nem tartja egészséges dolognak, hogy az ember 60 fokban bekendőzze a haját és izzad a feje. Meg egyébként sincs ez beleírva a Koránba, csak az van beleírva, hogy amikor templomban imádkozol, akkor ugyanúgy, mint nálunk a keresztény templomban, nem illik fedetlen vállal és miniszoknyába bemenni, te is add meg a kellő tiszteletet ennek a dolognak. (...)

Szerintem nekünk a neheze most fog jönni vita-ügyileg, mert van egy lányunk meg egy fiunk, ebből a lány, ugye, a kérdésesebb dolog. Hogy hát mi lesz, hogyha azért miniszoknyát hord, meg nagyon európai módon próbál öltözni, vagy majd ő is nem szól, csak lelép egy fiúval, az európai példákhoz ez látszik, de szerintem ez nem is igazán muzulmán, hanem apa-lánya probléma sokkal inkább.

A vallási ünnepeket hogyan tartjátok?

(...) Az ünnepeket mi megtartjuk, az összeset, pedig a mi korosztályunkban sok családban a muzulmán muzulmán maradt. Alapvetően, ha a célját nézzük a karácsonynak, akkor az egy jó ünnep. (Férjem) nem Jézus születését ünnepli, de szerintem én sem. De a varázslat, a gyerekeknek szánt varázslat az fontos. A másik oldalon a

Ramadán, a legfőbb muzulmán ünnep, ami egy hónapig tart, ez egy böjti hónap. Nappal nem iszunk, nem eszünk, nem dohányzunk, és semmi olyat nem csinálunk, ami a testünknek és a lelkünknek határozott élvezetet nyújt. A férjem tartja ezt, (...) amit én tiszteletben tartok, tehát például nem próbálok enni vagy inni előtte. Volt olyan, hogy én is végigcsináltam nem egyszer, (...) nem egy buta dolog...

Jártok-e templomba?

Én úgy gondolom, hogy az Isten és a közöttem lévő párbeszédhez különösebben senkinek semmilyen köze nincs. Ha úgy érzem, akkor lehet, hogy beülök a csönd miatt. De alapvetően nem járok rendszeresen templomba. Már nem, de gyerekkoromban sokat vittek. A férjem is néha eljön velem, de nem imádkozik nyilvánvalóan. Nagyon sok muzulmán ember nem megy be a (keresztény) templomba, mert ott Jézus van, meg kereszt, meg minden... Az én férjem nem így fogja föl, ő azt mondja, hogy egy az Isten, azt mindenki úgy imádja, ahogy akarja...

És te szoktál a férjeddal mecsetbe járni?

Természetesen voltam mecsetben, ha nekem olyanom van, akkor a mecsetben is imádkozom a magam módján, én nem borulok le, (...) de hát attól, hogy az ember leül és elcsendesedik, az is felér egy imával. Ő is nagyon sokszor a művészet miatt megy be a mecsetbe, én is sokszor azért megyek be, mert egy építészeti remekmű...

Az étkezési szokások okoznak gondot a családban?

Ebben sincs túl sok vita köztünk, lévén hogy én nem szeretem a disznót. (...) Mint a legtöbb vallásos muszlim, a hústeleket erre szakosodott muszlim hentesről vesszük. Ugyanez igaz az alkoholra is, mivel én nem iszom, a gyerekek sem, így nincs belőle probléma. A férjem csak annyit kér, hogy amikor itt vannak a szüleim vagy barátaink, akkor ők ihatnak alkoholt, csak (...) ne ott, ahol a gyerekek vannak. (...)

A jelek szerint a keresztény-muzulmán békés egymás mellett élés titka a saját vallás fundamentalizmustól messzemenően tartózkodó megélése (estleg: a megélés minimalizálása?), és a másik fél kultúrájához – kölcsönös gesztusokban megnyilvánuló – pozitív viszonyulás. (Ennek ellenére elképzelhető, hogy interjúalanyunk sejtése a gyermekneveléssel kapcsolatos nézeteltérések jövőbeli erősödéséről valósan fog bizonyulni.)

A 15. sz. interjúalanyunk (49 éves férfi)¹⁶ – a kölcsönös tolerancia hiányában – nem tudta megoldani házassági konfliktusát, és szinte megkönnyebbülten mondja el az interjúkészítőnek, hogy reformátusnak keresztelt, de nem hívő felesége elvált tőle, és ezzel megoldódott nagy lelkiismereti problémája: hogy nem élt szentségi házasságban. Néhány részlet az interjúból:

¹⁶ Budapesten élő római katolikus mérnök.

Milyen szerepet játszott a családotban a (katolikus) vallás?

Meghatározó szerepet játszott, (...) beleszülettem, mondhatni az anyatejjel szívtam magamba. (...) A tágabb családom is, mint a nagyszülők, nagynénik, nagybácsik, ilyen környezetben voltam. Nekem ez volt a természetes. (...)

Mondtad, hogy volt 20 év, ami a zarándoklat szempontjából kimaradt. Ez a 20 év más szempontból is jelentős volt?

Hát hogyné, (...) Megismerkedtem egy lánnyal, polgári házasságot kötöttünk, született három gyermekünk, tehát meglelt családapa vagyok, és elváltunk. És nekem az volt a nagy szerencsém, isteni gondviselés, hogy csak polgári házasságot kötöttünk, szentségi házasságot nem, ilyen szempontból egyházilag független vagyok, most már polgárilag is. Volt egy életgyónásom, amivel ezt a korszakomat lezártam. A példa megmutatása és a figyelemfelhívás nektek, fiataloknak, (...) hogy vigyázzatok magatokra, és csak katolikus férjet válasszal magadnak, vagy legalábbis hívőt, mert ha hitetlent választasz, akkor nem sül ki jó. Én azt hittem, hogy majd én nagy katolikus hagyományokkal megtérítem a hölgyet, és majd milyen jó lesz... (...)

Azért a harc most is megvan, mert én a katolikus nevelés mellett teszem le a voksot, a gyerekek katolikus nevelése volt megállapodásunk része, amit ő felrúgott. Úgyhogy nagy nehezen vagyok most ott, hogy a nagylányom elsőáldozó lett, de még nem nőtt be a feje lágya. A fiam, ő már felső tagozatos, de már azon túl van, hogy másodikban vagy harmadikban elsőáldozó legyen, és most felsőben tudtam azt elérni, Isten adta meg azt a lehetőséget, hogy legalább az elsőáldozási hitoktatásra elmegy, és ha megsegít minket az Isten, akkor 1 év múlva elsőáldozó lesz, és akkor ő is mehet tovább a lépcsőn... Én próbálom a katolikus életszemléletet bennük tartani, de mivel főleg az édesanyjukkal vannak, ennek megvan a maga hátulütője...

Megőrzött és újra fellelt zsidó (vallási) identitás

Két önmagát zsidónak valló fiatalemberrel is készült interjú. Abban közös volt az álláspontjuk, hogy a hagyomány fontosabb, mint a transzcendens világhoz kötődő vallásos hit. És hogy nagyon fontos a tanulás, a tudás! A kisgyermekkortól családi hagyományként őrzött zsidó (vallási) identitásra az 5. sz. interjúalanyunk (28 éves-férfi)¹⁷ a példa.

Milyen vallási felekezethez tartozol?

Zsidó vagyok. Engem így neveltek kisgyerekkorom óta. Tehát én úgy nőtem föl, hogy zsidó családban születtem, ezt tudtam is, kisgyerekkorom óta, tehát nem kamasz

¹⁷ Budapesten élő ügyvéd, de bölcsészkarra is járt.

vagy felnőttkoromban tudtam meg. Már 5-6 évesen Talmud-oktatásra jártam, ahol zsidó történelmet, zsidó hagyományokat tanultunk, valamennyire héberül is. (...)

Karácsonyt például mi nem tartunk, nem volt soha, talán kisgyerekkorban még egyszer-kétszer. (...) Mi Hanukát tartunk. Meg egyáltalán végig ugye nagyobb zsidó ünnepekkor elmentünk zsinagógába. A legtöbb ilyen családi barát is zsidó család. Úgy-hogy ez egy teljesen nyílt dolog volt. De mindig úgy neveltek, hogy nagyon klassz dolog, megőrizzük a hagyományainkat, de ezt nem kell egyébként reklámozni, erről nem kell főleg iskolában gyerekek között, meg úgysem igazán érti ott senki... (...)

És aztán 13 évesen elmentem a Lauderba, ami egy zsidó iskola, egy zsidó gimnázium... Nem vallásos iskola, tehát nem kellett imádkozni, senki nem kérdezte meg, hogy hiszek-e Istenben. (...) De hát a gyerekek többsége, a 95% az ugyanúgy zsidó családból származó zsidó gyerek volt. (...)

Az érettségiig gyakorlatilag én ebben a környezetben voltam. Az összes barátom onnan került ki, akik gyakorlatilag tulajdonképpen a mai napig megmaradtak, és hát igazán ilyen közeli barátaim azokból az időkből vannak. (...)

Utána én elmentem történelem szakra. Történelem-angol szakra jártam a jog előtt, és hát ott egy nagyon élesen kijött ez a dolog. Eleve ugye a tőri miatt, ahogy elkezdtük ezt a kort tanulni, ott nagyon sok vitám meg veszekedésem volt az évfolyamtársaimmal, akik nagyon más politikai beállítottságúak voltak. (...)

Nem járok mindennap templomba, minden héten se járok, de azért ünnepekkor elmegyek, ünnepeket megtartjuk, meg inkább egy gondolkodásmódot ad, meg egy értékrendet.

Egyfelől azt, hogy a család nagyon fontos, meg a családnak a szeretete. Az, hogy mindig tanulnunk kell. Mert ugye a zsidóságot ahogy elég sokat üldözték a történelem folyamán, és tulajdonképpen mindig csak az volt övék, ami a fejükben volt, meg amit megtanultak. Ez az egy, amit nem lehet elvenni az embertől. Ezt nagyon sokszor hallottam kisgyerekkoromban. (...) Mondom, családcentrikusság, család szeretet, meg hát ad egy ilyen közösségi összetartó erőt, pont az, hogy tudja az ember, hogy kevesen vagyunk, az, hogy elég sokan nem szeretnek minket, ez úgy összekovácsolja az embereket.

Amúgy vallás szempontjából a magam módján tartom magam vallásosnak. Én inkább a zsidóságban a hagyományokat tartom sokkal fontosabbnak, mint a vallást. Mert az, hogy ki hisz Istenbe, vagy ki nem hisz Istenbe, vagy hogy hogyan hisz Istenbe, én azt gondolom, hogy az egy másodlagos dolog. Az inkább mindenkinek a saját belső meggyőződése. De a hagyományok, amik anno fenntartották a zsidóságot több mint 5000 éve. Mindig egy kisebbség volt, nagyon sokszor menekült, nagyon sokszor más helyen kellett élnie, és voltak olyan dolgok, amiket mindig mindenhol a zsidók ugyanúgy csináltak és ugyanazt. És ez az, ami a legnagyobb kohéziós erő, azt hiszem, a zsidó közösségben.

Ilyen például a bár micvá, ami a fiúknál van 13 évesen, amikor férfivá avatják az embert. Ez egy nagyon szép ünnep. Vagy a körülmetélés, a circumcisio, ugye ezt 8 napos korában kell egy zsidó fiúnak megcsinálni, ami ugye az Istennel való szövetséget fejezi ki. Egyébként komoly egészségügyi okai is vannak. De a vallásos szempontból, ugye a Tóra szempontjából nézve az Istennel való szövetségnek a jelképe. A hanuka, amely ugye a makkabeus szabadságharcból ered, ami szintén egy tipikus, vagy klaszszikus zsidó történet, hogy hogyan tudták legyőzni a sokkal nagyobb erőt képviselő ellenséget. Tehát például a kilencágú gyertyatartót, azt a világon minden zsidó, minden éven ugyanakkor, ugyanúgy gyújtja meg, ugyanazt az imát mondják el. Vagy péntek este elmennek a templomba, ugye a sábatnak a bejövetele, a szombatnak... Meg hát sok minden más... (...)

A 3. sz. interjúalanyban (22 éves férfi)¹⁸ csak a közeli múltban éledt föl zsidó identitása, és ebben nagy szerepe volt egy izraeli utazásnak.

Milyen vallású a családod?

Hát ez elég érdekes. Édesapám református vallásúnak született, édesanyám izraelita vallásúnak, így én és a testvéreim is. Sajnos a világháború után, nagyon sok társammal, társamhoz hasonlóan, szüleim, illetve nagyszüleim nem ebbe a szellemiségbe, vagy nem kimondottan ebbe a szellemiségbe neveltek minket, nehogy újra beüssön a gáz. Ez érthető, én úgy gondolom. Viszont a harmadig generáció, a huszon-, harmincéves srácok, mint én, és kortársaim, kezdik maguknak újra felfedezni a gyökereket, és művelni ezt a dolgot...

Szüleid hatására fogalmazódott meg benned, hogy izraelita vallású legyél, vagy egy saját felismerés?

Nagyon érdekes, amit kérdezel, mert ez nem csak egy vallás. Szokták mondani, hogy a zsidóság a legnehezebben megfogható dolog, mert aki nem tartja magát vallásos zsidónak, az vér szerint zsidó. Viszont aki vér szerint nem zsidó, az sosem lesz zsidó, sehogyan sem. (...)

Mennyire játszik szerepet az életedben a zsidóság?

Nagyon [nevet], hogy úgy mondjam. (...) Úgy tizenhét, tizennyolc éves fejemmel döbbentem rá arra, hogy (...) eleim emléket gyaláznám meg, (...) hogyha elfelejteném, hogy honnan is származom. Imádom a kultúrát, imádom ezeket a hasonszőrű fiatal srácokat, mert tényleg... Egyszerűen a pezsgés, az valami elképesztő! A szellemi pezsgés! A zene az, ami nagyon átjárja ezt az egész közösséget, és jómagam is zenész volnék. (...) Illetve a tudás. A tudás a zsidóság egyik fő ismérve. Tehát tudás, tudás, tudás, tanulni, tanulni, tanulni! (...) És én is erre törekszem, már egy jó ideje.

Segített ez a vallás az identitásod kialakulásában?

¹⁸ Budapesti bölcsészhallgató.

Hmm, ez nagyon érdekes... (...) Világ életemben materialista világszemlélettel voltam nevelve. (...) Egy, hogy mondjam, egy hagyományörző zsidónak tartom magam. Nem vagyok száz százalékgig, feltétlenül biztos abban, hogy fenn vigyáz ránk valaki... De ez hagyomány, és ezért kell csinálni! (...)

Említetted ezt az izraeli utat. Mesélnél róla részletesebben?

Egy bizonyos magyar zsidó szervezet finanszírozza, a fiatal zsidóknak, akik az útjukat keresik. (...) Én az öcsémmel csináltam meg. Életem legcsodálatosabb utazása volt. Sokkal közelebb érzem magamhoz az egész vallást, az egész földet! De mindenesetre úgy gondolom, hogy a világ egyik legcsodálatosabb állama, és országa! (...) Csodálatos tájak vannak Izraelben, tényleg a sivatagból vizet fakaszt...

Szeretnél még kimenni, vagy gondolkodtál azon, hogy a későbbiekben ott élj?

Mindenféleképpen... mindenféleképpen. Mind a kettőn gondolkodtam. A kimenés az biztos. (...) Kiköltöznék-e? Igen... De egyedül nem. Nem valószínű... Tehát családdal, vagy a párommal, vagy, vagy haverral, de egyedül nem hiszem, hogy nekivágnék. (...) Mindenesetre amikor jöttem haza, a David Ben Gurion repülőtérrel Budapest Férihegyre, illetve – legyünk korrektek – a Liszt Ferenc repülőtérre, kicsit úgy éreztem, hogy már nem haza jövök...

Vallási konverzió – keresők és „kalandozók”

Az interjúalanyok közt keresők, megtérők, áttérők, többszörösen vallást váltók egyaránt előfordultak (16 közül 4 fő). Vannak, akik a keresztény kultúrkörön belül maradtak, és vannak, akiket nyugtalanságuk, kíváncsiságuk vagy a véletlen keleti vallások felé sodort. Megnyugvást kereső lelki kalandozásaik néha olyan szövevényesek, hogy minden állomás interjú nyomonkövetése messze meghaladná terjedelmi lehetőségeinket. Ezért jobbra – interjú betéteket alkalmazva – csupán ismertetni fogom ezeket a vallási életutakat, lehetőség szerint érzékeltetve azt a társadalmi-családi-lelki miliőt is, amelyből a változtatási szándékok kisarjadtak.¹⁹

A 8. sz. interjúalany (50 éves katolikus asszony) esete viszonylag egyszerű. Ateista (de református gyökerű) családban nőtt fel, gyermekkorában nem is keresztelték meg. Volt benne valami elemi, csendes vonzódás a transzcendenciához. Ennek kialakulásáról a következőt mondja:

Sokat jártunk egy kis faluba, Dévaványára nyaralni, és ott a néni, akihez jártunk – Juliska néninek hívták – ő egyszer elvitt a templomba, és én utána teljesen biztos voltam benne, hogy a Jóisten vigyáz rám, hogy valaki vigyáz rám. (...) Ez adta meg az első lökést, ez olyan tizenkét éves koromban lehetett...

¹⁹ És egyúttal e néhány példával szeretném növelni a „pázmányos” vallásszociológiai műhely vallási konverzióval foglalkozó irodalmát, illetve annak példatárát: BODACZ-NAGY (2009); BÖGRE (2004, 2007.); PÉCELI-LUKÁCS (2009); RAJKI (2002); stb.

18 éves korában megkeresztelkedett, mégpedig „a családi hagyományok miatt” reformátusnak. Nagyon meghatotta, hogy az egész (ateista) család összegyűlt a keresztlőre. Végül 43 éves korában áttért katolikus hitre, és katolikus férjével közösen megbérmálkozik. Ebben a fordulatban nagy szerepet játszik gyermekének iskolaváltása. A közelükben megnyílt egy katolikus iskola, és ő oda íratja be a fiát: „egyszerűen éreztem, hogy oda kell beíratnom. Ezt nem tudom megmagyarázni: tudtam!” Ezt nem érdekből, összeköttetések végett stb. tette, mert ő nem „megélhetési katolikus” – hanem belső meggyőződésből. De volt egy másik motiváló tényező is:

Reformátusnak még azelőtt keresztelkedtem meg, mielőtt férjhez mentem. Nagyon szerettem volna templomi esküvőt, mert a férjem római katolikus. (...) De a templomi esküvő csak a huszonharmadik házassági évfordulónkon volt, de itt már a gyerekeim ministráltak, és ez mindig fontos lesz nekem.

Járt felnőtt-hittanra és ún. Alfa-tanfolyamra, sűrűn olvassa a *Szentírást*, nagy olvasmányélménye Kempis Tamástól a *Krisztus követése*. Annak ellenére, hogy számára ennyire fontosak elmélyült vallásosságának egyházszerkezeti keretei, nem gondolkodik kirekesztően a nem hívőkről: „soha nem zárkoztam el azoktól, akiket jó embereknek tartottam, függetlenül attól, hogy vallásosak vagy nem vallásosak.”

A 16. sz. interjúalany (35 éves férfi)²⁰ sokkal bonyolultabb pályát írt le. Itt is adott az ateista, vagy inkább talán a vallásilag teljesen közömbös szülői háttér, s vele a gyermekkori keresztség hiánya. 3 éves korában meghal a nagypapa, és a szülők nem tudnak választ adni a kisgyermeknek az élet és halál kérdéseire. Kamaszkorától különös kíváncsisággal és fogékonysággal kezdi „kutatni” az élet értelmét: „kitalálja magának” a reinkarnációt; felnőtt korába is átnyúlóan érdeklődik a buddhizmus iránt; jár a krisnásoknál, de a keleti vallások nem elégítik ki lelki szükségleteit. Negyedéves főiskolásként krízisközelbe, depresszív helyzetbe jut: elveszti a munkáját, szerelmi afférba keveredik, apja erősen inni kezd, és ő pedig számítógépes játékok rabjává válik. Ebben a helyzetben véletlenül belepillant a Hit Gyülekezete Vidám vasárnap c. televíziós műsorába, s ennek hatására: „elkezdtem kacscintgatni a kereszténység felé.” De nem a „hiteseknél” jelentkezik, hanem „ha már kereszténység, akkor katolikus egyház!” jelszóval a Szent István Bazilikába kezd járni katekumenátusra. Egy idő után azonban sugallatot kap:

...Hát ez a kereszténység úgysem neked való, mert itt tökéletes embereket akarnak látni, te nem vagy ilyen, úgyhogy hagyd a fenébe az egészet! És így is lett, nem mentem többet. De nem hagyott nyugton a dolog, mert már akkor megérintett... (...) Valami volt, ami kényszerített arra szinte, egy erő, hogy erről ne mondjak le! És kb. egy fél év múlva visszatértem ehhez a gondolathoz.

20 Főiskolát végzett üzletkötő, a fővárosban él.

A katolikus egyetemi lelkészségen jelentkezik, és kifejezetten jó benyomást tesz nek rá az ottani hittanórák, és különben is egyre több olyan emberrel találkozik, aki „szereti Jézust, és mellette teljesen normális, követendő példá(jú) életet él”. Itt objektív akadályok miatt marad ki: édesapja jelentős munkamegbízást kap, amelyben segítenie kell neki, ráadásul az együtt-munkálkodásnak terapeutikus célzata is van. Közben elolvassa a *Da Vinci-kód* c. könyvet, majd annak cáfolatát: a *Szentírás* alapján az utóbbinak ad igazat. Majd kapcsolatba kerül két mormon fiatalemberrel, megejti őt, hogy Károli-féle Biblia (?) van náluk. Aztán rájön, miben különböznek a kereszténységtől, szakít velük, és végül elindul, hogy gyülekezetet keressen magának, ahol megkeresztelkedhet. A főváros szélén, ahol lakik, egy katolikus és egy baptista templomot talál jól elérhető távolságban. Mindkét helyen szeretettel fogadják, de ő a baptistákat választja, mert „olyan igazán élő hitű közösségnek tűntek már elsőre is”, és a baptista (bemerítkezéssel) kereszttségnek kevesebb procedurális akadálya volt. Mindez hat évvel ezelőtt történt. Az interjúalany ma is hívő és aktív tagja gyülekezetének. Átalakult kulturális profilja is: megtérése óta nem az ezotériáról és a keleti vallásokról, hanem a kereszténységről és a Bibliából olvas, a lelki témák mellett egyre inkább a történelmi olvasmányok érdeklik. Televíziót már keveset néz, szinte teljesen leszokott az akció- és horrorfilmekről. „Amelyik művészetben nem érzem ezt az Isten általi ihletettséget, célt, akkor az egyáltalán nem érdekel.” Három éve megnősült, jó állása van, s minden szempontból konszolidált életet él. A „kalandozások” korszaka tehát szerencsésen lezárult.

Találkoztunk sokkal egyszerűbb történettel is, amelyben a társadalmi peremhelyzet és a deviáns mozzanatok halmozódása indította el egy magyar családot a muzulmán vallás felé. A 12. sz. interjúalany (egy szakközépiskolát végzett 20 éves fiú)²¹ elmondja, hogy zűrés és szegény családba született: apja iszákos volt, majd elvált, később meg is halt, anyjuk takarítónőként 4 testvérével nevelte őket. („Volt ott nélkülözés rendesen” – mondja.) Szerencsére az anya olyan élettársat visz a házhöz, aki szereti a gyerekeket, sportolni viszi őket stb. Az interjúalany legidősebb bátyja – bár okos és tehetséges fiú – mégis az apai mintát követi: italozik, drogozik, rendőrökkel verekszik. Azután (az indíték homályban marad) a báty a barátjával elkezd különböző vallásokkal ismerkedni, és elvetődnek a helyi mecsetbe is. A család amúgy katolikus, az alany gyermekkorában templomba is járt. A báty végül muszlim lesz, és „beszervezi” három öccsét, köztük az interjúalanyt is, de a család nőtagjai nem követik őket.

Emlékszem, amikor elmentem a (katolikus) templomba, és mondtam a papnak, hogy én már muszlim vagyok... Nem mondom, hogy örült neki, de ez van... Péntekenként nem jártam iskolába, mentem mindig imádkozni tesómékkal. Ami a legjobb volt, hogy szombatonként mindig volt főzés, nagyon jó volt! Arabul is tanultam! Mondjuk akkor

21 Miskolc külső kerületében él.

még kicsi voltam, általános iskolás, de mind szeretttünk ott lenni... Egy új családnak lett. Tudom, hogy ez nyálás, de így van, és jobb lett az életünk is. Valahogy utána csak jó dolgok jöttek, érdekes, nem?

Interjúalanyunk nem állítja, hogy jó muzulmán lenne („hiszen nem lehetne in-nom, illetve szexelnem, csak a feleségemmel”), de próbálja tartani magát új vallásához. De ez az utóbbi időkben nehezebbé vált, mert bátyja – aki megállapodván családot alapított – más városba költözött.

Végül az utolsó, a 6.sz. interjúalany (34 éves diplomás férfi)²² a vallási életutak Magyarországon különlegesnek számító esetét példázza. Nem mondhatjuk keresőnek, mert megtalálta szellemi otthonát a zen buddhizmusban. Önmagát kreatív embernek tartja, grafikus design munkákat vállal alkalmilag (ez a megélhetése), de kínai kalligráfiával is foglalkozik, regényt is ír. Egyébként „dharma-tanító”. A tételes vallások világával csak felnőttként létesített kapcsolatot, először a katolicizmussal:

Megkeresztelkedtem katolikusként 21- 22 évesen. De hát az igazából inkább csak, hogy is mondjam, a közösség miatt. Tehát kellett, mert mindig egy magányos típus voltam, és (...) hogy akkor legalább valami emberek legyenek körülöttem, és akkor heti rendszerességgel legyen egy kis hittan, és akkor van valaki körülöttem... (...)

Miben változtatta meg a hétköznapi életedet az, hogy 9 évvel ezelőtt te katolikus hitről áttértél zen gyakorlatra?

Nem tértem én át. Nem volt nekem hitem. Intellektuális felépítmény volt. Ráadásul még hozzátettem az egómból is egy részt, mert mindig meséltem, hogy engem a Várszegi Asztrik keresztelt meg! Na és akkor mi van? (...) Az, hogy engem a Várszegi Asztrik keresztelt meg, az semmit nem jelent, attól én nem leszek jobb vagy több, vagy akármilyen, pláne, hogy hitem sem volt, semmi. Nem hittem igazán Istenben, csak feltételeztem, hogy van, és ennek megfelelően felállítottam egy olyan szabályrendszert, amibe nem fért bele, hogy nincs. És ez azért nem hit...

A buddhizmushoz való közeledése 2002-ben, egy “drog rehabon” kezdődött, Eckhart Tolle *A Most hatalma* c. könyvének elolvasásával, amelynek a gondolkodásról szóló részei ragadták meg elsősorban, és egy ugyancsak rehabilitáción lévő buddhista fiú megjegyzése, hogy a zen épp a gondolkodásnak a gyakorlata. Ő ezt ott a kertben kapálás közben ki is próbálta, majd felvette a kapcsolatot a (koreai alapítású) Kvanum Zen szegedi iskolával. Azóta rendszeresen jár a többnyire angol nyelvű elvonulásokra, meditációkra, ahogy anyagi ereje engedi. Az interjú során megismerkehetünk néhány olyan gondolattal, amellyel az interjúalany szemléltetni kívánja a buddhista tanítást, illetve ahogy azt ő megéli.

22 Biológia szakot végzett, egyébként grafikus designer.

A „Nagy kérdés” pedig az, hogy mi vagyok én. Gyakorlatilag a meditáció ezen zajlik. Tehát amikor meditálok, akkor egyetlen kérdés van: mi ez? Beleértendő, hogy mi vagyok én, mi ez az egész. És ugye erre egyetlen őszinte válasz lehetséges, az, hogy nem tudom. Mert adhatok én egymillió fogalmi definíciót, de azok az én definícióim lesznek, neked egészen más, a harmadiknak meg egy harmadik, tehát fogalmi definícióval semmire se megyünk. Ezért van az, hogy nem is próbáljuk definiálni fogalmilag, mert nem megyünk semmire. (...) És egy bizonyos idő után elkezdesz megbékélni azzal a válasszal, hogy nem tudom. (...) Akik laikusok, olvasgatnak ezt-azt a zenről, jönnek ilyen szövegekkel, hogy hát igen, a zen az arról szól, hogy el kell fogadnom, hogy nem tudok semmit. Nem! Nagyon sok mindent tudok: meg kell békélnem a nem tudó tudattal! Nagy különbség, óriási nagy különbség! Mert a nem tudó tudat, az 1000%-ig jelen van, csak tiszta, mint a tükör. Nincs benne gondolat, hanem visszatükröz mindent, úgy, hogy nem torzítja el gondolatokkal a külvilágot, hanem minden gondolat és minden hozzátett érzelem, és minden hozzátett emocionális vagy intellektuális, személy nélkül, csak szimplán visszatükrözi a valóságot.

(...)

Én sem tudom neked ezt elmondani szavakkal, de volt egy pillanat, amikortól kezdve már (...) nem is azt mondom, hogy tudom mi az, hogy szeretet, hanem: tudom, hogy mi nem az! Nagyon ritkán látni embereket, akik azt mondják, hogy szeretlek, és egyáltalán fogalmuk lenne róla, hogy mi az, hogy szeretet.

A hosszú és alapos interjúból azt is megtudjuk, hogy a zen hogyan alakította át családi és személyes kapcsolatait. Szerinte az interszociális kapcsolatok tele vannak lehántandó „játszmákkal, felesleges körökkel, érzelmi zsarolásokkal”. Például ő nem kíváncsi a hajléktalan indokló „sztoriájára”, amikor pénzt kér, csak a lényeg érdekli: valóban pénzt kér-e? Hozzátehetjük: ez a fajta kommunikációs stratégia saját életében nem bizonyult sikeresnek: megszakadt a kapcsolata édesanyjával is, barátjával is.

Utóhang

Az ismertetett interjúk természetesen magukban hordozzák létrejöttük korlátait. A katolikus egyetem szociológus hallgatói által spontán módon kiválasztott interjúalanyok között túltengtek a katolikusok, és bár az elszánt keresők, sőt a távoli vallási kultúráig elkalandozók világába is betekintést nyerhettünk, nagyon kevés protestáns interjúalannyal találkoztunk. Mindazonáltal ebből a 16 interjúból is kiolvasható volt Tomka Miklós életművének egyik fontos állítása: a hit és a vallásosság világa egyre inkább individualizálódik, és egyre lazábban kötődik az egyházhoz (főleg a történelmi

egyházakhoz!) mint szervezethez. (A szálak lazulásának talán legtöbbet emlegetett eleme a templomlátogatások ritkulása volt.) A vallásosság „sokszínűsödése” azt is jelenti, hogy egyre nehezebb (főleg survey vizsgálatok esetén) egyváltozós kategóriarendszerekkel mérni milyenségét és mértékét. Ugyanakkor a vallásszociológia nem mondhat le ezekről a mérésekről (már csak a műtéti adatokkal való összevetés lehetősége miatt sem), de ezeket a kategóriákat és skálákat újra és újra az kvalitatív vizsgálatok ellenőrzése alatt kell tartani.

A dolgozat elején említettem, hogy ezzel az írással egykori kollégáimra, a vallás- és egyházzsociológia „nagy öregjeire” szeretnék emlékezni. Most azt is hozzátenném, hogy nem véletlen, hogy épp hallgatóim munkájának közzétételével tettem ezt. Az interjúk mintegy 200 oldalnyi kéziratát (amely különben alámerült volna az egyetemi munka nagyüzemi gépezetében) nemcsak azért vettem alá leletmentő munkálkodásnak, mert – fogyatékozságaival együtt – sok érdekes adalékkal szolgál társadalmunk vallási életéről, nem is csak azért, mert a homokszemcsék között valódi kis aranyrögök is rejtőzködtek, hanem azért is, mert a jelen szerintem úgy tud a legstílusosabban tisztelegni a múlt értékei előtt, ha tetteivel a jövőbeli folytatás ígérétét hordozza.

Irodalom

- ANDRÁS IMRE SJ (2008): Fél évszázad Bécsben a magyar egyház szolgálatában. *A Magyar Egyházzsociológiai Intézet 50 éve*. Bécs-Csíkszereda, Státus K.
- BODACZ-NAGY ZSUZSA (2009): *Identitászváltozás és megtérés a Jehova tanúinál Erdélyben*. Valóság, 2009/9. sz. 88-101. p.
- BÖGRE ZSUZSANNA (2004): *Vallásosság és identitás*. Pécs, Dialóg K.
- BÖGRE ZSUZSANNA (2007): *Szemponok a megtérés és az identitás viszonyának tanulmányozásához*. In: Úton... Tanulmányok Tomka Miklós tiszteletére. Szerk.: Hegedűs Rita, Révay Edit. Szeged, 221-234. p.
- GEREBEN FERENC (1997): A vallásosság szociológiai típusainak kérdéséhez. Mit jelent a „maga módján” vallásosság? *Távlatok* 35-36. sz. 1977/3-4. sz. 356-365.p.
- GEREBEN FERENC (1998): Vallomások a vallásról. In: Máthé-Tóth András és Jahn Mária (szerk.): *Studia Religiosa. Tanulmányok András Imre 70. születésnapjára*. Szeged, Bába és Társa K. 32-45.p.
- GEREBEN FERENC (2003): Vallásosság és egyházkép – interjúk tükrében. *Vallomások a vallásról*. Bp. Kerkai Jenő Egyházzsociológiai Intézet.
- HEGEDŰS RITA – RÉVAY EDIT szerk.(2007): *Úton... Tanulmányok Tomka Miklós tiszteletére*. Szeged, Szegedi Tudományegyetem BTK Vallástudományi Tanszék
- JÓNÁS ÁGOTA (2012): *Egy kisegyház (baptisták) identitászrétegei*. Szakdolgozat. Piliscsaba, Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Kar. (Kézirat)

- PÉCELI MELINDA – LUKÁCS ÁGNES (2009): A vallás szerepe a cigányság integrációjában. *Embertárs*, 3. sz. 262-284. p.
- RAJKI ZOLTÁN (2002): A megtérés fogalmának és folyamatának értelmezése Magyarországon a rendszerváltás után. *Protestáns Szemle*, 3. sz. 170.179.p.
- TOMKA MIKLÓS (1991): *Magyar katolicizmus* 1991. Bp. OLI-KATTA
- TOMKA MIKLÓS (1995): *Csak katolikusoknak*. Bp. Corvinus K.
- TOMKA MIKLÓS (1996): Vallás és vallásosság. In: Andorka Rudolf et al. (szerk.): *Társadalmi riport* 1996. Bp. TÁRKI-Századvég. 592-616.p.
- TOMKA MIKLÓS (1998): A vallásosság mérése. In: Máthé-Tóth András és Jahn Mária (szerk.): *Studia Religiosa. Tanulmányok András Imre 70. születésnapjára*. Szeged, Bába és Társa K. 18-31.p.
- TOMKA MIKLÓS – RÉVAY EDIT (1998): Papok, férfi szerzetesek, apácák. In: Kolosi Tamás et al. (szerk.): *Társadalmi riport* 1998. (Szerk) Bp. TÁRKI. 216-236.p.
- TOMKA, M. – ZULEHNER P.M. (1999): *Religion in den Reformlandern Ost(mittel) Europas*. Ostfildern, Schwabenverlag.